

$$(OH)_1$$

Chemie k maturitě

Stanislava Pojerová*

2020-2023

Abstract

Pouhý přepis zpracovaného materiálu paní učitelky RNDRr. Stanislavy Pojerové. Původní materiál je souborem pro kvintu a sextu víceletého gymnázia a byl zpracován během pandemie Covidu 19 v letech 2020 a 2021.

Skriptu v této podobě mají sloužit především studentům plánujícím maturitu z chemie.

---

*Sazba: Matyáš Levíček

Obsah podle tématu

1 Úvod

Skripta pokrývají učivo nutné pro obstání u profilové zkoušky z chemie. Odvíjejí se od otázek k tomuto předmětu z kánonu Gymnázia Joachyma Barranda v Berouně.

Učivo je systematizováno v pořadí, které odpovídá výkladu na semináři Systematizace poznatků z chemie v oktávě na GJB.

Výše je však kromě obsahu také obsah seřazený podle maturitních otázek - doporučuji proto elektronickou podobu, která umožňuje mezi tématy skákat přes hyperlinky a výrazně tak zjednodušuje orientaci v materiálu.

2 Atom

2.1 Erwin Schrödinger

Rakouský fyzik (1889 - 1961)

Definoval ORBIT = ORBITAL jako místo s 96% pravděpodobností výskytu e^-

Matematicky vyjádřil vlnovou funkci Ψ (psí)

Nositel Nobelovy ceny za fyziku 1933

0em, 12em, 25em

2.2 Kvantová čísla

hlavní n 1- ∞ (zatím 7) udává energii orbitu

vedlejší l 0-(n-1) udává tvar orbitu

magnetické m -l...0...+l udává počet orbitalů a jejich orientaci

spinové s $-\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{2}$ udává spin e^-

2.2.1 Slupky, energetické hladiny (dráhy)

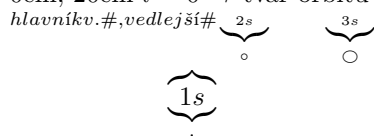
$$\begin{array}{l} 2 \ n = 1 \rightarrow K \\ n = 2 \rightarrow L \\ \vdots \\ n = 3 \rightarrow M \\ n = 4 \rightarrow N \\ \vdots \end{array}$$

2.2.2 Podslupky

$$\begin{array}{l} 2 \ l = 0 \rightarrow s \\ l = 1 \rightarrow p \\ l = 2 \rightarrow d \\ l = 3 \rightarrow f \end{array}$$

2.2.3 Tvary orbitů

0em, 20em $l = 0 \rightarrow$ tvar orbitu **s**: kulově symetrický

$l = 1 \rightarrow$ tvar orbitu **p**: "ležatá osmička" ∞

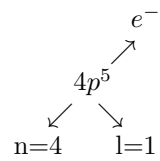
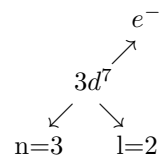
$l = 2 \rightarrow$ tvar orbitu **d**: "čtyřlístek"

$l = 3 \rightarrow$ tvar orbitu **f**: "velmi složitý tvar"

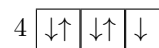
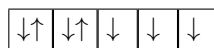
2.3 Výstavbový princip

2.3.1 Znázornění orbitů a elektronů v nich ($\downarrow\uparrow$, $\uparrow\uparrow$, $\downarrow\downarrow$)

0em, 12em prostorovým tvarem: s, p, d, f psaným symbolem:

rámečky: : 3

Příklad: Urči maximální počet e^- ve slupce **N**

0em, 7em N $\Rightarrow n=4 \Rightarrow 0(s) \Rightarrow m=0$ (1 orbit)

1(p) $\Rightarrow m=-1,0,1$ (3 orbity)

2(d) $\Rightarrow m=-2,-1,0,1,2$ (5 orbity)

3(f) $\Rightarrow m=-3,-2,-1,0,1,2,3$ (7 orbity)

Dohromady 16 orbitů $\cdot 2e^- = 32e^-$

...jelikož v každém orbitu mohou být 2 elektrony s opačným spinem (tzv. Pauliho vylučovací princip)

☐ prázdný orbit = vakantní

2.3.2 Pravidla zaplňování orbitů

d) ~~Pauliho~~ Pauliho vylučovací princip

- Hundovo pravidlo: Nejprve se zaplňují orbity jedním $e^- \Rightarrow$ nespárované e^- mají stejný spin

Příklad: $3d^7$: 3

$\downarrow \text{magenta} \uparrow$	$\downarrow \text{magenta} \uparrow$	$\downarrow \text{magenta.}$	$\downarrow \text{magenta.}$	$\downarrow \text{magenta.}$

Jedná se o tzv. DEGENEROVANÉ orbity (mají stejné n a l, liší se v m)
 $\Rightarrow$

$\Rightarrow$ orbity **s** nejsou degenerované, orbity **p** jsou 3x degenerované, orbity **d** 5x, **f** 7x

- Výstavbový princip: nejprve se zaplňují orbity s nízkou energií $\hat{=}$ v tomto pořadí:

1s, 2s, 2p, 3s, 3p, 4s, 3d, 4p, 5s, 4d, 5p, 6s, 5d, 4f, 6p, 7s, 6d ...

- Pravidlo **n+l**: Když je součet n+l stejný, zaplňují se provně orbity s nižší hodnotou n.

2.3.3 Elektronové konfigurace podle výstavbového principu

$_{13}\text{Al}$: $1s^2, 2s^2, 2p^6, 3s^2, 3p^1$ (součet $e^- = \underline{\underline{13}}$)

0em, 20em

3 Prvky

3.1 1. Hlavní podskupina - Alkalické kovy (tvoří hydroxidy)

H, Li, Na, K, Rb, Cs, Fr (radioaktivní, 1940)

"Helenu Líbal Na Kolena Robot Cecil Franc"

- s $\uparrow Z$ (protonové #): $\uparrow \underline{m}$, $\uparrow r$, $\downarrow$ elektronegativita, $\downarrow t_t$, $\downarrow t_v$
- $ns^1 \boxed{\downarrow} \rightarrow "s^1 \text{ prvky}"$
- vystupují jako elektropozitivní - malá IE, malá elektronegativita, vlevo v Behetovově řadě.
- ox. č. ve sloučeninách I. $\rightarrow$ jsou redukčními činidly

3.1.1 Vlastnosti

- stříbrolesklé měkké kovy s malou hustotou (Li, Na, K jsou lehčí než voda)

3.1.2 Výroba

elektrolýza tavenin halogenidů:

- $Na^+ Cl^- \rightarrow$ na katodě $^-$

3.1.3 Analytické důkazu - zbarvení plamene

Plamenové zkoušky

- Li - karmínově
- Na - žlutá
- K - fialová

Jsou **VELMI reaktivní** $\rightarrow$ výskyt jen ve sloučeninách Musí se uchovávat v inertním prostředí N_2 , petroleji... Sloučeniny:

- **NaCl - halit - sůl kamenná**
- KCl - sylvín
- Na_2CO_3 - soda
- $NaHCO_3$ - jedlá soda

- K_2CO_3 - potaš
- **sloučeniny s NO_3 - ledky** (výbuch v Bejrútu 2020)
- $NaNO_3$ - ledek chilský

Výskyt v Zemské kůře Na: 2,4%, K: 2,6%

3.1.4 Reakce

1. s $H_2 \rightarrow$ HYDRIDY: $2Na + H_2 \rightarrow 2NaH$
2. s $O_2 \rightarrow$ OXIDY: $4Li + O_2 \rightarrow 2Li_2O$
s $O_2 \rightarrow$ PEROXIDY: $2Na + O_2 \rightarrow Na_2O_2$
s $O_2 \rightarrow$ HYPEROXIDY: $K + O_2 \rightarrow KO_2$
3. s $N_2 \rightarrow$ NITRIDY: $6Li + N_2 \rightarrow 2Li_3N$ (jen Li)
4. s halogeny $\rightarrow$ HALOGENIDY: $2Rb + Cl_2 \rightarrow 2RbCl$
5. s $H_2O \rightarrow$ HYDROXIDY (bouřlivě): $2K + 2H_2O \rightarrow 2KOH + H_2$

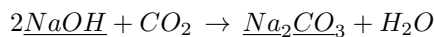
Jejich sloučeniny jsou často iontové, bezbarvé, rozpustné v H_2O

3.1.5 Hydroxidy (Louhy, "žiravé alkálie")

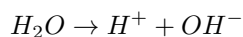
Leptají sklo, porcelán

Výroba mýdel - zmýdelnění

Jsou hygroskopické (přímají vzdušnou vlhkost):

Výroba: elektrolýza vodných $\ominus$ halogenidů: (H^+ redukce na katodě⁻, Cl^- oxidace na anodě⁺)

v $\ominus$ zůstává Na^+OH^- (**Na se na katodě neredukuje $\Leftarrow$ postavení v Beketovově řadě**) Síla hydroxidů roste s jejich Z (protonové #)

3.1.6 Význam

Li - výroba baterií (LiPo, LiFePo, LiIon), slouží při výrobě některých slitin

Na - redukční činidlo: $AlCl_3 + 3Na \rightarrow Al + 3NaCl$

K, Na - biogenní prvky

- sodíková "pumpa"
- membránové potenciály - šíření signálu v nervech

3.1.7 Poznámka

$\ominus$ NaCl = solanka

Další dloučeniny:

- $Na_2B_4O_7 \cdot 10H_2O$ (**Borax**)
- $NaCN$
- Na_2SiO_3
- $K_2Cr_2O_7$
- KO_2 (hyperoxid draselný)
- K_3PO_4
- $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$ (Glauberova sůl)

3.2 2. Hlavní podskupina - Kovy alkalických zemin

Be, Mg, Ca, Sr, Ba, Ra (radioaktivní 1898 - manželé Marie a Peter Curie, smolinec)

"Běžela Magda Canyonem, Srážela Banány Ramenem"

- s ↑ Z(protonové #): ↑ m, ↑ r, ↓ elektronegativita
- $ns^2 \boxed{\uparrow\downarrow} \rightarrow "$ s² prvky"
- elektropozitivní $X + \downarrow IE \rightarrow X^{II} + 2e^-$
- vystupují jako elektropozitivní (+II) - malá IE, malá elektronegativita, vlevo v Beketovově řadě

3.2.1 Vlastnosti

- stříbrolesklé měkké kovy, kromě Be
- Be se nejvíce podobá Al, **má amfoterní charakter!**

3.2.2 Analytické důkazy - zbarvení plamene

Plamenové zkoušky

- Ca - cihlová
- Sr - karmínová
- Ba - žlutozelená
- Mg - silná záře (jako při řezání autogenem): $2Mg + O_2 \rightarrow 2MgO$

Jsou reaktivní méně než prvky 1.hlps $\Rightarrow$ výskyt ve sloučeninách:

- $CaCO_3$ - vápenec (aragonit, sintr, mramor, travertin. kalcit...)
- CaF_2 - fluorit = kazivec
- $BaSO_4$ - barit
- $MgCO_3$ - magnezit
- $CaCO_3 \cdot MgCO_3$ - dolomit
- $CaSO_4 \cdot 2H_2O$ - sádrovec (sádra: $CaSO_4 \cdot \frac{1}{2}H_2O$)

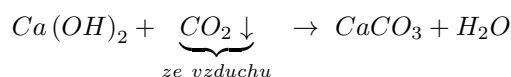
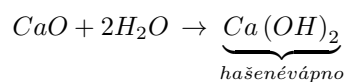
3.2.3 Výroba

- a) elektrolýza tavenin jejich halogenidů: $Ca^{2+}Cl_2$ (Ca^{2+} redukce na katodě⁻)
- b) aluminotermie(Al je redukční činidlo): $3BeO + Al \rightarrow 3Be + Al_2O_3$

3.2.4 Reakce

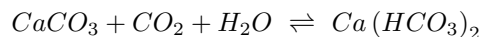
1. s $H_2 \rightarrow$ HYDRIDY: $Ca + H_2 \rightarrow CaH_2$
2. s $O_2 \rightarrow$ OXIDY: $2Ba + O_2 \rightarrow 2BaO$
s $O_2 \rightarrow$ PEROXIDY: $Ba + O_2 \rightarrow BaO_2$ (peroxid barnatý!)
3. s $N_2 \rightarrow$ NITRIDY: $3Sr + N_2 \rightarrow Sr_3N_2$
4. s $H_2O \rightarrow$ HYDROXIDY: $Ca + 2H_2O \rightarrow Ca(OH)_2 + H_2$ (exotermická reakce)
 $Ba + 2H_2O \rightarrow \underbrace{Ba(OH)_2}_{\text{barytovávoda}} + H_2$

Sloučeniny Ca (stavebnictví)

...princip tvrdnutí malty

Podstata krasových jevů: Uhličitany jsou ve vodě nerozpustné, ale v přítomnosti CO_2 (vzduch) se rozpouštějí:

Zpětná rekristalizace na $CaCO_3$ = minerál sintr - krápníky

a) stalagmit - $\wedge$

b) stalagtit - $\vee$

c) stalagnát - spojený (...nenašel jsem vhodný znak x, btw proč všichni Češi znají krápníky, ale když se jich zeptáš na prvního prezidenta tak budou tupě čumět.)

3.2.5 Význam

Ca, Mg - biogenní prvky

Ca - kosti, zuby

Mg - součást molekuly chlorofilu

Be - lehký tvrdý kov (o 30% lehčí než Al), slitiny se používají pro výrobu nástrojů i raket, sloučeniny jsou toxické

3.2.6 Poznámka

Minerál beryl $[3BeO \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2]$

- oxidy smaragd(zelený) a akvamarín(modrý)

4 Přehledy

4.1 Vitaminy

Název	Skupina	Správná denní dávka	Zdroj	Význam	Projevy nedostatku
Poznámka					
A (retinol)	tetraterpen	1.8-2mg	mléčný tuk, vaječný žloutek, játra, rybí tuk i maso, barevná zelenina	zajišťuje vidění, tvoří oční purpur, podílí se na tvoření bílkovin v kůži a ve sliznicích	šeroslepost, rohovatění kůže a sliznic, ucpávání vývodů žláz, postižení skloviny i zuboviny
nebezpečí hypervitaminózy z předávkování - bolest hlavy, koliky, průjem					
B (thiamin)	heterocykl	1.5mg	obiloviny(zejména klíčky), kvasnice, játra, vepřové maso	zasahuje především do metabolismu cukrů, zejména v centrálním nervstvu a ve svalech; podporuje činnost trávicího ústrojí	zvýšená únavnost, sklony ke křečím svalstva, srdeční poruchy, trávicí poruchy, dispozice k zánětům nervů až onemocnění beri-beri
B ₁ (riboflavin)		1.8mg	mléko, maso, kvasnice	jako účinná složka tzv. žlutého dýchacího fermentu je v každé buňce, kde se účastní oxidace živin	zardělost a palčivost jazyka, zduření rtů, bolavé koutky, poruchy sliznice hltanu a hrtanu
v 1litru mléka je okolo 1mg					
B ₃ (kys. pantotenová)	deriv.	kys. máselné 7-10mg	játra, kvasnice, hrách, maso, mléko, vejce	účast v oxidoreduktázách a umožňuje syntézu bílkovin+ jako koenzym A má centrální postavení v metabolismu	různé degenerace; u člověka pálení chodidel je ve všech tkáních
B ₆ (pyridoxin)		2mg	kvasnice, obilné klíčky, mléko, luštěniny	podporuje účinek vitaminů B ₁ a B ₃	pomalé hojení zánětů, zhoršení regenerace sliznic
B ₁₂ (kobalamin)		0.001mg	játra, maso, činnosti bakterií	vznik ve střevech nutný pro udržení normální krvinek	nutná přítomnost tzv. vnitřního faktoru
Kys. nikotinová	heterocykl	15-20mg	játra, ledviny, maso, kvasnice, houby	klíčová pro syntézu ribonukleových kyselin a bílkovin	záněty kůže, celková sešlost, poškození mozku
Kys. listová	heterocykl	0.5-1mg	listová zelenina	zasahuje do metabolismu aminokyselin, je nutná pro tvorbu červených krvinek	chudokrevnost
C (kys. askorbová)	Sacharid deriv.	50-70mg	syrové ovoce a zelenina	katalyzuje oxidaci živin, udržuje dobrý stav vaziva a chrupavek, podporuje tvorbu protilátek	únava, snížená odolnost proti nakažlivým nemocem, krvácení, vypadávání zubů; při avitaminóze vzniká smrtelné onemocnění
kurděje předávkování C vitaminu může být i zdravý škodlivé					
D (vit. antirachitický)	steroid	400m.j.	rybí tuk, vzniká po ozáření UV v malém množství i v kůži	podílí se na řízení metabolismu Ca a P v těle	ztrácí-li organismus Ca a P, snaží se jej nahradit z kostí, za vývoje vzniká křivice, v dospělosti měknutí kostí, rachitis
hypervitaminóza D vede k ukládání Ca v ledvinách, srdci, stěnách cév a může ohrozit život					
E (tokoferol)	deriv.	tokolu 5-20mg	obilné klíčky	podporuje činnost pohlavních žláz a správný průběh těhotenství	některé gestační poruchy
H (Biotin)	heterocykl	0.15-0.3mg	kvasnice, játra, ledviny, biosyntéza ve střevech	je ve všech živočišných buňkách, podporuje jejich růst a dělení	záněty kůže, atrofie papil jazyka, unavenost, deprese, svalové bolesti, nechutenství

K (vit. antihemoragický) deriv. naftochinonu 1mg listové zeleniny, kvasnice, v tlustém střevě je tvořen činností mikroorganismů oxidoreduktáza, tvorba protisrážlivé látky protrombinu krvácení do tkání a tělesných dutin, krvácení do mozku může zapříčinit smrt

---